

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

ІГОР КОЛЯДА
ЮЛІЯ КОЛЯДА

**ПАВЛО
ТИЧИНА**

Харків
«Фоліо»
2019

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Рід

У підготовчих матеріалах до ненаписаної книги «Мое дитинство» Павло Григорович Тичина занотував: «Ще як я був малим, у нас у хаті на стіні висіла лубочна картина «Переяславська рада». І батько, було, показує пучкою на запорожця, що з лівого боку на якомусь пні, чи що, сидів: «Оце полковник Тичина». <...> І я довго дивився на картину і вгадував: а де ж той Тичина, наш предок?» Про джерела цієї інформації поет повідомляє лаконічно: «Батьку про це сказав хтось...» Відзначимо: відомості точні. Йдеться про Гната Тичину, прапрапрапрапрадіда поета. Щоправда, той 18-річний козак був у війську Б. Хмельницького не полковником, а полковим старшиною — полковим писарем. «Можливо, це була романтика, — пише Павло Григорович, — хоч, правда, у так званих «полуботківських мільйонах» було й наше прізвище». Автори приміток до 11-го тому академічного «Зібрання творів» поета у 12 томах коментують ці слова так: «Рід Тичин був пов'язаний з родом гетьмана П. Л. Полуботка (1660—1724), <...> який поклав 1 мільйон фунтів стерлінгів до Ост-Індської компанії з річним зростом 4%». Сімейний переказ підтверджується документально.

У Російській імперії історія скарбів П. Полуботка, захованих у лондонському банку, вважалася у кращому разі вигадкою, легендою. За браком доказів у її реальність ніхто не вірив. Проте 1907 року професор Олександр Рубець надрукував у журналі «Новое время» статтю, де повідомив, що в одному з архівів йому пощастило виявити розповідь англійського шкіпера, який 1720 року віз на шхуні з Архангельська до

Лондона трьох молодих плечистих українців, двоє з яких насилу втягнули на судно важкий кадівб, і їхнього дядька-наставника. А в Лондоні шкіпер супроводжував своїх пасажирів як перекладач до Ост-Індської компанії, де один з них, назвавшись сином Полуботка Яковом, зробив вклад на суму 200 тисяч золотих рублів. Зобов'язавшись щороку нараховувати на вклад 4% зі щорічним зростанням суми за рахунок дивідендів, компанія прийняла його на невизначений термін до запитання Яковом або його батьком, або уповноваженими ними особами, або, у разі їхньої смерті, спадкоємцями. Положення про конфіскацію за давністю років на цей вклад не розповсюджувалося.

Наказний гетьман Павло Леонтійович Полуботок був одним з найбагатших людей Гетьманщини і, можливо, найспроможнішим вельможею Лівобережної України. Після арешту з казни гетьмана вилучили величезну суму золотих, срібних і мідних грошей. Проте сьогодні стверджують, що було вилучено не все. Звідкись стало відомо, що «у гетьмана було більше золотих і срібних монет», їх нібито і вивезли через Архангельськ до Європи. При цьому, як не дивно, жодних розписок, гарантійних документів не залишилося.

Рід Полуботків почав підноситися за часів діда Павла — Артемія, сотника Чернігівського полку. Леонтій Артемієвич, який успадкував його землі, вважався людиною вельми впливовою, оскільки був родичем самого гетьмана України Івана Самойловича. За його часів батько Павла Полуботка став переяславським полковником і генеральним бунчужним. Отже, майбутній наказний гетьман України П. Полуботок (1660—1723) народився у досить багатій родині і здобув хорошу освіту. Родинні зв'язки з гетьманом Самойловичем забезпечували надійну основу для процвітання сім'ї.

У 1687 році розгорілася боротьба за гетьманську булаву між І. Самойловичем та І. Мазепою. Через доноси та хабарі владу захопив останній. Прихильники скинутого правителя Гетьманщини один за одним відправлялися у заслання. Здавалося, доля родичів Самойловича була вирішена, але гетьман І. Мазепа чомусь не чіпав Полуботків цілих три роки.

1689 року розкрили справу ченця Соломона, за яку І. Мазепа трохи не поплатився життям. Але при розгляді з'ясувалося, що тут

не обійшлося без сина і батька Полуботків. Вирок був негайним і суворим: володіння Полуботків описали і конфіскували на користь військової казни і міста Чернігова. Леонтія Полуботка позбавили полковницької посади, а його син Павло аж до 1705 р. офіційних посад не займав, його приписали до Чернігівського полку. Рід майбутнього гетьмана позбавили багатства, і, здавалося, він мав би назавжди зникнути зі сторінок історії. Але родина Полуботків в особі сина колишнього переяславського полковника знов піднеслася. Як не дивно, просуванню Павла сприяв не хто інший, як сам винуватець розорення роду. Незабаром І. Мазепа зробив П. Полуботка чернігівським полковником.

У 1709 році І. Мазепу оголосили зрадником. Петро І скликав козацьку старшину до Глухова для обрання нового гетьмана. Одним із перших, хто з'явився на заклик російського царя, був Полуботок.

На булаву правителя Малоросії претендували дві людини — І. Скоропадський і П. Полуботок. Але Петро І рішуче відкинув кандидатуру Павла («Ця людина хитра; з нього може вийти інший Мазепа»). Природно, що ніхто, дізнавшись про такий відгук государя, не наважувався наполягати на кандидатурі П. Полуботка. Новим гетьманом України став І. Скоропадський. Хоча й Полуботок не був обділений царською милістю — Полуботкам подарували більше 2000 дворів. Таким чином, Павло став одразу одним із перших багатіїв України, що «жив широко і навіть тримав у себе двір на зразок гетьманського».

У 1722 році помер І. Скоропадський. Тимчасовим наказним гетьманом Лівобережної України став Павло Полуботок. Проте з перших же днів у нього виник серйозний конфлікт із Малоросійською колегією (органом, створеним Петром І), який коштував П. Полуботку свободи і життя. На початку 1723 року протистояння влади в Гетьманщині досягло апогею. Ворожі сторони звернулися до царя з апеляцією.

У своїй відповіді на прохання П. Полуботка дозволити йому стати гетьманом Малоросії Петро І заявив: «Усім відомо, що з Богдана Хмельницького до Скоропадського всі гетьмани були зрадниками, від чого сильно постраждала держава Російська, особливо Малоросія, тому потрібно підшукати в гетьмани вірну та надійну

людину». А таким російський цар П. Полуботка не вважав. Проте Полуботок (можливо, розраховуючи на допомогу царського улюбленця князя О. Меншикова) і надалі закидав царя чолобитними. Врешті-решт государ наказав покликати до себе гетьмана, генерального суддю Івана Чарниша і генерального писаря Семена Савича.

Перші особи Малоросії прибули до Петербурга в серпні 1723 року і були прийняті досить привітно. Але наприкінці місяця в Таємну канцелярію надійшов лист Феофана Прокоповича. Посилаючись на письмове донесення чернігівського єпископа Іродіана, він звинувачував П. Полуботка в стосунках з колишнім писарем І. Мазепи — Пилипом Орликом. Для Петра І цього було більш ніж достатньо, щоб розпочати слідство. У вересні Полуботок, Савич і Чарниш з'явилися на допит у Таємну канцелярію, а вже в листопаді були заарештовані і запроторені до Петропавлівської фортеці. За наказом Петра І для з'ясування провини заарештованого до Гетьманщини виїхав бригадир О. Рум'янцев. Цар таємно велів Рум'янцеву обшукати всі будинки і маєтки гетьмана і скласти опис майна. При проведенні цієї операції столичні слідчі переконалися в зникненні більшої частини золотого запасу роду Полуботків.

Наказний гетьман раптово помер в ув'язненні в 1723 році і забрав із собою в могилу таємницю своїх скарбів. Цілком можливо, що донесення царю про те, що син щойно призначеного гетьмана Малоросії Яків Полуботок ще в 1720 році вивіз до Англії і поклав у банк Ост-Індської компанії (Лондонський банк) діжку золота, відіграло вирішальну роль в арешті батька. З часом таємне досєє за справою Полуботка потрапило на очі жадібного О. Меншикова, коли він правив Росією замість Катерини І. Тимчасовий правитель направив до Англії офіційний урядовий запит, на який позитивної відповіді не отримав. За часів Катерини II таку саму спробу повернути до казни золоту гетьмана України робив фаворит імператриці Г. Потьомкін-Тавричеський.

Отож, професорова стаття прогріміла, наче бомба. Адже за двісті років, завдяки відсоткам, внесок мав у стократ збільшитися — йшлося приблизно про 800 млн царських рублів! Наступного року на автора сенсаційної знахідки обрушився цілий шквал листів від людей,

які доводили свою спорідненість із Полуботком. Щоб якось скоординувати дії претендентів на одну з найбільших у світі спадщин, 1909 року в Стародубі був скликаний спеціальний з'їзд нащадків гетьмана. Професор Рубець звернувся до зборів з промовою, в якій запевняв, що вклад гетьмана в англійському банку справді існує, і ці відомості були отримані від особи, яка заслуговує повної довіри. З'їзд спадкоємців Полуботка обрав комісію з 25 осіб. На зібрані у складчину гроші ця комісія найняла групу компетентних фахівців для вивчення питання. Останній вдалося з'ясувати, що до одного з англійських банків дуже давно надійшов вклад із Росії на суму 10 тисяч голландських дукатів, але за умовами зберігання банк відсотки не нараховував. Для розгляду цієї справи довелося відправити до Лондона спеціальну делегацію, яка зіштовхнулася там із суцільним нерозумінням з боку наступників банку, який колись належав Ост-Індській компанії. Службовці, посилаючись на таємницю вкладів, не допустили російських спадкоємців Полуботка до архівів і банківських документів. Посланцям довелося повернутися ні з чим.

На з'їзді професор О. Рубець, зокрема, уклав список законних спадкоємців Полуботка. Саме той документ і мав на увазі П. Тичина, коли писав: «У так званих «Полуботківських мільйонах» було й наше прізвище».

Тепер — найцікавіше. Коли в Україні остаточно перемогли більшовики, нова влада зацікавилася як «золотим запасом» гетьмана, так і списком професора О. Рубця. Відомо, що 1922 року посол УСРР у Відні Юрій Коцюбинський вів переговори з полковником Робертом Мітчеллом, представником «Bank of England», куди нібито потрапили українські скарби після ліквідації Ост-Індської компанії. Англієць заявив, що для повернення внеску існують певні перешкоди, адже радянський уряд України не визнаний Лондоном. Крім того, якщо ту астрономічну суму, яка накопичилася за 200 років, ураз вилучити з фінансового обігу, то вся британська економіка полетить шкереберть. Полковник дав зрозуміти, що може йтися хіба що про торговельно-економічну угоду на міждержавному рівні.

Після утворення СРСР (грудень 1922-го) усі посольства України було закрито. Чи продовжилися переговори з представником анг-

---

ЗМІСТ

<i>Розділ перший</i>	
Рід	3
<i>Розділ другий</i>	
Батько	12
<i>Розділ третій</i>	
Мати	17
<i>Розділ четвертий</i>	
Дитинство Співця яблуновоцвітності	20
<i>Розділ п'ятий</i>	
Перша вчителька	26
<i>Розділ шостий</i>	
Роки навчання. Хор. Бурса. Семінарія. Інститут	29
<i>Розділ сьомий</i>	
«Суботи» Михайла Коцюбинського	41
<i>Розділ восьмий</i>	
Дівчачур. Таємниці серця Павла Тичини	48
<i>Розділ дев'ятий</i>	
Голгофа слави. Три смерті Сонцекларнетного	83
<i>Використана література</i>	118